

La *ɛ* intervocàlica baleàrica

per Joan Mascaró i Joaquim Rafel i Fontanals

1. La *i* asil·làbica, a part de qüestions diacròniques molt interessants (alternança l/i ¹ [páɪə]/[pájə], pèrdua [páə], inserció antihiatàtica [idéjə]), presenta una particularitat ben coneguda: la diferència fonètica entre la *i* dels parlars baleàrics i la de la resta dels dialectes catalans. Com sabem, aquesta vocal —sobretot provinent dels grups llatins *C'L*, *LY*, *G'L* (*APICULA* > *abeia*, *FOLIA* > *fuia*, *REGULA* > *reia*)— ha arribat a desaparèixer a Menorca i a alguns llocs de Mallorca i ha ocasionat en general hiats del tipus [fúə], [béo]; però a la major part d'aquesta illa i a la d'Eivissa s'ha conservat amb entitat fonètica i amb una funció asil·làbica. És conegut també que aquest so —en els llocs on s'ha mantingut—, quan es troba en posició intervocàlica, presenta unes característiques fonètiques que el fan sentir diferent del so anàleg continental, tant de les zones que practiquen la iodització (*paia* per *palla*) com de les que no la practiquen. Els investigadors que n'han volgut precisar el caràcter fonètic han pres generalment com a punt de referència el so continental [i] i han caracteritzat el baleàric com el mateix so, relaxat o afeblit;² és transcrit normalment —seguint el sistema de Navarro Tomás—³ amb el signe [ɣ] (volat),⁴ o amb [i].⁵ Només l'ALPI, amb el detallisme fonètic que el caracteritza, transcriu habitualment aquest so menys tancat que [y], a més de relaxat; la transcripció més usual és [ɣ], hi ha tres casos de [ɣ] i un de [ɣ̃]. Encara que aquest caràcter «més obert» no hagi estat recollit a les transcripcions posteriors a l'ALPI, és prou clarament perceptible; els autors d'aquest treball, per exemple, havien arribat independentment a la conclusió que freqüentment es tractava d'un so relacionat amb [ɛ] pel que fa al timbre, i el mateix F. de B. Moll havia observat el seu parentiu fonètic amb el so obert de la *i* alemanya de Meier.⁶

1. En aquest treball usarem el signe [i] amb el valor de *i* asil·làbica; per tant, no farem diferències menors, com semiconsonant i semivocal.

2. Per exemple, J. Coromines diu: «La tendència a reduir *y* entre vocals a un so evanescent o simplement un hiatus, és bastant forta...» a *Entre dos llenguatges*, I (Barcelona 1976), p. 45, i «... en general allí [Pollença] se sent poc o molt la -y- però amb caràcter tènue i evanescent» (*ibid.*, p. 46).

3. «[ɣ] consonante mediopalatal convexa fricativa sonora no rehilante; cast. mayo» (ALPI, *Introducción*, p. sense núm.-14). «Las vocales y las consonantes voladas manifiestan que son articuladas con muy poca tensión muscular y débil fuerza espiratoria» (*ibid.*, p. 7).

4. «A alguns indrets de Mallorca i Menorca, hom ha arribat, a través d'un afebliment articulatori de la [ɣ] ([páyə] 'palla'), a una eliminació total de l'element palatal» (J. VINYA, *Alguns problemes de dialectologia catalana* a *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona 1978), p. 42; també a *La linguistique Catalane* (París 1973), p. 306).

5. Com el DCVB: [pájə].

6. Comunicació personal del senyor Moll.

2. Per tal de comprovar d'una manera positiva aquestes observacions i de precisar-les, hem elaborat un qüestionari amb 74 mots o frases, dels quals n'hi ha 38 amb una *i* intervocàlica (*veia*) en totes les combinacions possibles amb altres vocals, 18 amb *i* postvocàlica, final absoluta (*vei*) o preconsonàntica (*veis*), 5 amb *i* inicial (*tode*), 11 amb *i* intervocàlica per fonètica sintàctica (*també hi entra*) i 2 sense *i* asil·làbica per a servir de punt de referència (*nua*, adj., *fia*, v.). Les respostes de sis informants de diverses localitats —la Ciutat de Mallorca, Coll d'en Rabassa, Sineu, Campos, Eivissa, es Mercadal— foren enregistrades i transcrites. Ulteriorment vàrem sotmetre a anàlisi espectrogràfica⁷ 17 de les respostes de dos dels informants —Ciutat i Campos— al qüestionari.

En l'anàlisi de les respostes al qüestionari, d'entrada hem de distingir clarament els casos en què el so en qüestió es troba en posició intervocàlica, d'aquells en què no s'hi troba.

En posició inicial de mot o bé darrera vocal i seguit de consonant o pausa trobem sempre la solució [i]: [jénə bójrə vejs tai], excepte en el cas que la vocal sil·làbica sigui *i*: [fi] *fill*.⁸ L'espectrograma de *boira* mostra una semivocal amb un timbre típic de [i]: $F_1=300$, $F_2=2250$ (vegeu fig. 1).⁹ Quan alguna d'aques-

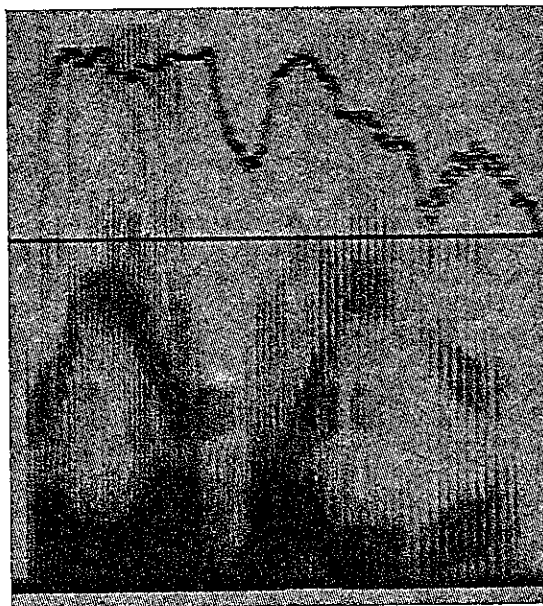

Fig. 1. — *Hi ha boira* [əja bójrə]

7. Aquests espectrogrames foren realitzats amb l'aparell Sonagraph de la Universitat de Barcelona.

8. Aquesta reducció és general i coneguda. «Cuando la l iba detrás de la vocal i, la i resultante ha quedado absorbida por la vocal y ha desaparecido de la pronunciación: conill > conii > coní, filla > fiia > fia.» (F. de B. MOLL, *El habla de Mallorca*, extret de la *Historia de Mallorca* coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS (Palma de Mallorca 1973), p. 367.)

9. R. CERDÀ, *El timbre vocálico en catalán* (Madrid 1972), p. 162, amb un subjecte pertanyent al català central, dona com a valors mitjans característics $F_1 = 195$, $F_2 = 2050$, mentre

tes *i* inicials o finals absolutes es troba en posició intervocàlica per fonètica sintàctica, manté el seu caràcter tancat: [kuijólivəs] *cull olives*, [teijogúrt] *té iogurt*; el mateix passa quan la conjunció *i* es troba entre dues vocals: [paíáigo]. En canvi, el pronom *hi*, al costat de solucions com les anteriors: [əjəbóirə] *hi ha boira*, [pərkəjəs] *per què hi és*, en alguns informants (Sineu, Eivissa) presenta solucions més obertes: [əjəbóirə], [pərkəjəs].

En posició intervocàlica interior de mot, aquesta vocal asil·làbica —semblantment al que passava en el cas anterior— se sol perdre quan es troba en contacte amb una *i* sil·làbica (vegeu n. 8); només en tres casos entre 72 hem transcrit un element semivocàlic: trobem, per exemple, [əkonséi] (enfront de [əkonséi]). Quan no està en contacte amb *i*, llevat de les localitats que presenten pèrdua total o gairebé total —es Mercadal, Campos—, sol conservar-se, per bé que es presenten casos de pèrdua, que semblen condicionats per la naturalesa de la vocal següent; en efecte, quan es tracta de [ɛ] o [e] els casos de pèrdua igualen els de conservació, quan la vocal que segueix és [ə] o [a] hi ha pocs casos de pèrdua, i en el cas de [ɔ] i [o] la vocal asil·làbica es conserva sempre.¹⁰

3. El que interessa ara d'escatir és la naturalesa fonètica d'aquest so en posició intervocàlica interior de mot, que és allò que, com hem dit al principi, el fa aparèixer com a diferent del so corresponent continental [i] i del mateix [i] balearic en altres contextos, en els quals, com acabem de veure, té el caràcter propi de la vocal [i]. El timbre, doncs, d'aquest so en posició intervocàlica interior, d'acord amb les nostres transcripcions, oscil·la entre el més tancat de [i] i el més obert de [ɛ] (els corresponents a les vocals [i] i [e], respectivament), amb un clar predomini de [ɛ] (per a les localitats que el conserven regularment, [i] = 8, [i] = 7, [ɛ] = 5, [e] = 28, [ɛ] = 3; total = 51). L'únic cas en què hem observat que la distribució de les variants atenua el predomini de [ɛ], igualant el seu nombre d'ocurrències al de les variants més tancades, és el context determinat per una *u* precedent: dels 13 casos de *u* precedent inventariats, 5 casos tenen [i] per vocal asil·làbica: 1 cas té [i]; 2 casos [ɛ], i 5 casos [e]. En canvi, quan la vocal asil·làbica segueix altres vocals, la norma és el predomini de [ɛ].

L'anàlisi espectrogràfica mostra, per a l'informant de Ciutat (vegeu fig. 2), un primer formant que oscil·la entre els 300 cps, típic de les vocals tancades [i] i [u], fins als 550, típic de les mitges obertes [ɛ] i [o], sense predomini d'una zona de freqüències determinada; el valor mitjà per als exemples de *i* asil·làbica dins el mot és de 420 cps, que correspon a les vocals tancades com [ɛ]. El segon formant va des dels 1.350 cps, corresponents a una vocal central, fins als 2.200 de les més palatals, amb un valor mitjà de 1.830. Les variants més obertes tendeixen a mostrar una desviació cap a posicions més centralitzades.

En les figures 3, 4, 5, 6 podem veure la representació espectrogràfica en quatre mots que presenten el so asil·làbic amb diferents realitzacions; la seva ubicació

que per a [ɛ] els valors són $F_1 = 330$, $F_2 = 1775$. Pel que fa a l'anglès, que distingeix dues *i*, tenim [i] $F_1 = 270$, $F_2 = 2290$, [I] (= [i]) $F_1 = 390$, $F_2 = 1990$, segons J. L. FLANAGAN, *Speech Analysis, Synthesis and Perception* (Berlín-Heidelberg-Nova York 1972), p. 154.

10. Pel que fa a [ɛ] i [e], tenim tres casos de pèrdua i tres de conservació; quant a [ə] i [a], tres i un cas de pèrdua contra 23 i 11 de conservació, respectivament; finalment, els casos de [ɔ] i [o] són set.

en el quadre de freqüències correspon, respectivament, als números 1, 6, 7 i 11 de les figures 2 i 8. Podem comparar aquestes representacions amb la del mot *paller*, que ha estat pronunciat sense element asil·làbic (fig. 7). A la figura 8 veiem

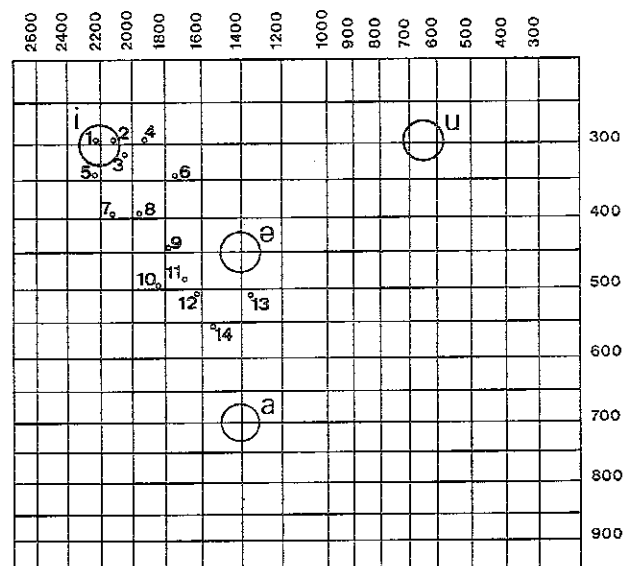

Fig. 2. — CAMP DE DISPERSIÓ DE [i] INTERVOCÀLICA. Els cercles indiquen, com a punt de referència, la ubicació de les vocals [i], [u], [a], [ə] prototípiques, obtingudes de les paraules *pess[i]golles*, *n[ú]a*, *treballar[á]* i *xem[ə]neia*, respectivament. Els nombres indiquen la ubicació sobre la carta de freqüències del so asil·làbic que ens ocupa en els mots següents (d'acord amb les nostres transcripcions): 1. [ujástrə], 2. [əmvəit], 3. [pərkəjəs], 4. [səjəs], 5. [əjá] *boira*, 6. [fúə], 7. [vəə], 8. [əpəjót], 9. [trəbəjərá], 10. [šumənə], 11. [təvəgəla], 12. [əžənəát], 13. [dospuəádə], 14. [pəsigəəs].

la situació relativa dels tres sons consecutius, corresponents a les representacions espectrogràfiques.

Les característiques del camp de dispersió de l'element que estem considerant expliquen algunes de les propietats de la seva distribució, que ja hem indicat abans; si tenim en compte que, a part del de [i], aquest element asil·làbic pot tenir un timbre corresponent al de [ə] o de [e], és comprensible que el contacte amb aquests sons pugui determinar també la seva absorció.

4. A més de la [i] que apareix en les altres posicions, tenim, doncs, en el dialecte balearic en posició intervocàlica interna —i en d'altres posicions assimilables a aquesta, com el conjunt pronom feble [əj] + verb— un so semivocàlic palatal (que correspon a una [e] asil·làbica) amb un camp de dispersió considerable que va des de [i] fins a [e] més o menys centralitzada, essent el seu timbre més freqüent el d'una [e]. Pel que fa a la tensió o al grau de relaxament d'a-

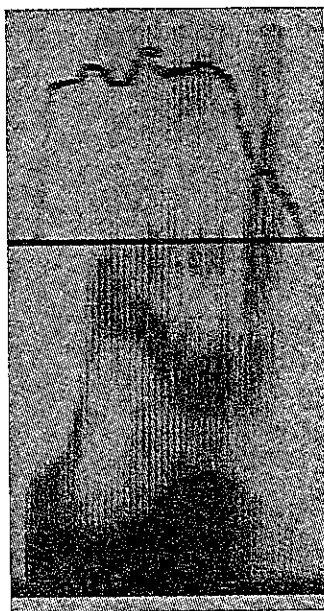

Fig. 3.—Espectrograma del segment [uiás], corresponent al mot *ullastre*

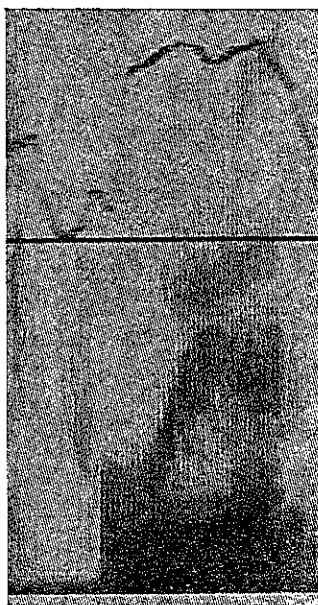

Fig. 4.—Espectrograma del mot [fúge]

Fig. 5. — Espectrograma del mot [véɣə]

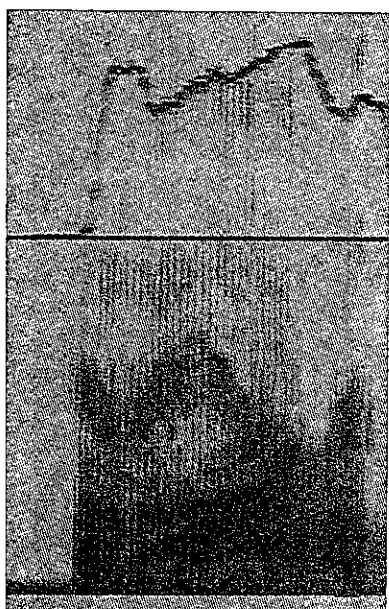

Fig. 6. — Espectrograma del mot [təvəɣólə]

Fig. 7. — Espectrograma del mot [pæé]

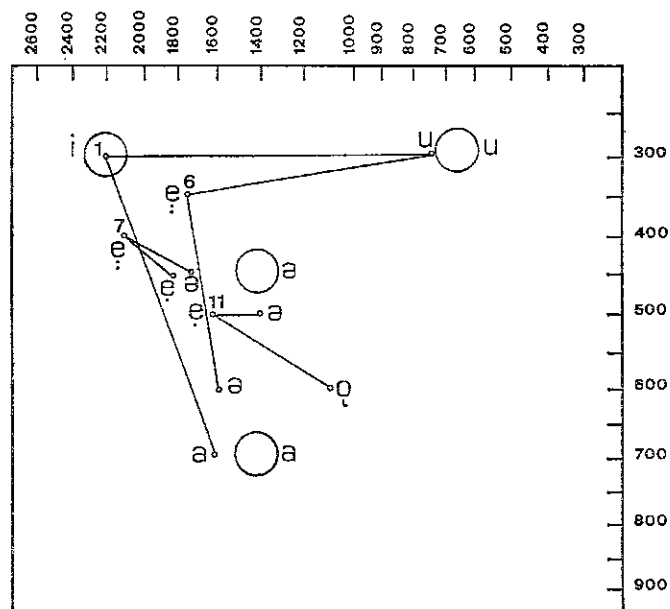

Fig. 8. — Situació sobre la carta de freqüències de les tres vocals en contacte per a cada un dels quatre casos que corresponen als espectrogrames adduïts —figs. 3, 4, 5 i 6—. La numeració s'adiu amb la de la figura 2.

quest so, en la major part dels casos els espectrogrames realitzats no mostren ni un nivell d'intensitat ni una durada significativament menors que les altres semivocals (compareu les solucions de *ullastre*, fig. 3; *fulla*, fig. 4; *vella*, fig. 5, i *tovallola*, fig. 6, amb la *i* de *boira*, fig. 1). Sembla, per tant, que la forma més adequada de representar aquest so en una transcripció que no distingeixi massa matisos de timbre (*i*, *ĩ*, *ɛ*, *e*, etc.) és indicant el seu timbre més normal, de vocal mitja tancada i el seu caràcter asil·làbic; per consegüent, [e̞].